

Uitdrukkingen
van morgen
en daarna

Uitdrukkingen van morgen en daarna

een roffelend naslagwerk

Samengesteld en vormgegeven
door Bart J.G. Bruijnen
met een inleiding van S.H. Keukenmeester

Tilburg
2024

1^e druk, 2024

© Bart J.G. Bruijnen

ISBN: 9789465017495

Samenstelling: Bart J.G Bruijnen

Coverontwerp: Samuel V. Johnson

Uitgeverij Geroosterde Hond, Tilburg

Inleiding

S.H. Keukenmeester

Spreekwoordenverzamelingen zijn niet zo oud als alle wegen die naar Rome leiden, maar ze zijn ook niet van gisteren. Ze zijn van iets ertussen, of om het spreekwoordelijk te zeggen: tussen tafel en servet / tussen wal en schip / tussen zetel en kruk / tussen Jip en Janneke / tussen friet en patat / tussen anus en balzak. En wanneer was die tussentijd dan? Nou, we kunnen de geboorte van de spreekwoordverzameling met krul en al dateren: 1480. In dat jaar verscheen *Proverbia Communia*: 803 Nederlandse spreekwoorden met hun Latijnse vertaling.¹

Deze verzameling sudderde even een beetje voort, om in de 16^e eeuw in te slaan als een bom. De grote aanjager was niemand minder dan Erasmus. In het jaar 1500 publiceert hij *Collectanea Adagiorum* – beter bekend onder de titel *Adagia*. Gedurende zijn leven zou Erasmus blijven schrijven en schaven aan dit boek. Om de haverklap verscheen we weer een nieuwe en uitgebreide druk.²

Andere spreekwoordenverzamelingen van de 16^e eeuw zijn onder meer van Reyer

¹ Suringar (1864).

² Bijv. Erasmus (1528).

Gheurtz,³ Hans de Laet,⁴ Peter Warnersen⁵ en Symon Andriessoon.⁶ Maar niet alleen verschijnen er boeken met spreekwoorden – ook beeldende kunst met spreekwoorden raakt gewild. Het bekendste voorbeeld daarvan is het spreekwoordenschilderij van Bruegel.⁷ In het Noord-Brabants Museum te Den Bosch hangt een heel lelijke kopie van dit schilderij, zo lelijk dat het online niet te vinden is. De kopie in het Frans Hals-museum te Haarlem is wel fraai.⁸ Wie zich verdiept in 16^e-eeuwse spreekwoorden krijgt letterlijk een beloning met een schoorsteen (voor zover letterlijk figuurlijk geworden is).

Spreekwoorden komen en gaan. Waar men in de 16^e eeuw nog gewoon ‘So mal als tyribus’ en ‘Tiel leet voor Tiel’ kon zeggen, daar is dat later wat minder gewoon geworden. Wanneer deze uitdrukkingen verdwenen zijn, is afronden op hele gissen, want buiten is soms niet te bereiken. Hoewel sommige spreekwoorden wel erg aangevreten zijn door de tand des tijds, is de fascinatie voor spreekwoorden en gezegden nooit verdwenen. Een landschap

³ Gheurtz (ed. 2009).

⁴ *Seer schoone spreekwoorden / oft prouerbia* (ed. 1962).

⁵ *Kamper spreekwoorden* (ed. 1959).

⁶ Andriessoon (ed. 2003).

⁷ Meadow (2002).

⁸ <https://www.franshalsmuseum.nl/nl/art/spreekwoorden/>

is pas compleet met een draaimolen, ik kan hier in dit voorwoord derhalve geen compleet overzicht geven van de geschiedenis van spreekwoordenboeken en spreekwoorden.

De 17^e eeuw was een tijd van bloeiende handel, wetenschappelijke ontdekkingen en artistieke meesterwerken. De spreekwoorden uit deze tijd zijn doordrenkt met de geuren van specerijen en het geroezemoes van marktplaatsen. Denk aan spreekwoorden uit de verzameling van Dirckie Dirckszn⁹ zoals:

- *Wie zonder roer vaart, is als een schip zonder kompas.* Dit weerspiegelt de afhankelijkheid van zeevaarders op navigatie-instrumenten, en symbolisch de noodzaak van richting in het leven.
- *Een volle kaai maakt geen rijke koopman.* Dit spreekwoord benadrukt dat overvloed niet altijd gelijkstaat aan welvaart; het gaat om hoe men het beheert.
- *In de wind van verandering vangt de hodel-hund zijn zeil.* Dit benadrukt de dynamische aard van de tijd, waarin aanpassingsvermogen essentieel was voor succes.

De 18^e eeuw bracht de Verlichting met zich mee, een tijdperk van intellectuele fermentatie en politieke omwentelingen. Een spreekwoordenboek uit deze eeuw zou de groeiende waarde van rede en wetenschap, evenals de

⁹ Dirckszn (1634).

onrust van revolutionaire ideeën, weerspiegelen. Het spreekwoordenboek van Gerhard Poetsjens geeft een paar goede beelden:¹⁰

- *Een scherp verstand is het zwaard van de rede.* Dit spreekwoord zou de kracht van intellect en logica benadrukken in een tijd waarin oude dogma's ter discussie werden gesteld.
- *De waarheid schijnt helder in het licht van onderzoek.* Hier zien we de nadruk op empirisch bewijs en wetenschappelijk onderzoek als de weg naar kennis.
- *Vrijheid bloeit waar ketenen breken.* Dit symboliseert de revolutionaire geest van de tijd, waarin de roep om vrijheid en gelijkheid steeds luider werd.

De 19^e eeuw was een periode van snelle industriële vooruitgang en tegelijkertijd een tegenbeweging van romantische idealen die de nadruk legden op emotie en natuur. De spreekwoorden uit deze eeuw zouden een mengeling van vooruitgang en nostalgie weerspiegelen. Jacob Deysselboom voelde de tijdgeest zeer goed aan zijn water:¹¹

- *Stoom en staal vormen de ruggengraat van de natie.* Dit weerspiegelt de groeiende industriële kracht en de rol van technologie in het vormgeven van de moderne wereld.

¹⁰ Poetsjens (1775).

¹¹ Deysselboom (1850).

- *In de schaduw van de fabriek bloeit het hart van de dichter.* Dit benadrukt de spanning tussen industriële vooruitgang en de romantische zoektocht naar schoonheid en innerlijke waarheid.
- *Waar machines draaien, zoekt de ziel naar rust.* Dit spreekwoord vangt de menselijke zoektocht naar balans in een snel veranderende, mechanische wereld.

Gek genoeg verdwijnen de spreekwoorden in de 20^e eeuw als sneeuw voor de zon. Ondanks grondig onderzoek hebben historici en archeologen geen spreekwoorden en spreekwoordenverzamelingen uit de 20^e eeuw kunnen ontdekken – ze hebben niet de zwaartekracht in een haar kunnen stoppen, ondanks dat ze de krant onder een kam gelegd hebben. Maar...

... spreekwoorden, gezegden, aforismen, idiomatische uitdrukkingen zijn in de 21^e eeuw belangrijker dan ooit tevoren, ze zijn echt behouden zeep geworden. Vooral in de populaire cultuur is dit fenomeen waar te nemen. Het aantal spreekwoorden dat bezongen wordt in het Concertgebouw is op minder dan 1 hand te tellen, maar in de Top-67 die wekelijks op Omroep West-Woensel uitgezonden wordt, barst het ervan. Vooral in het subgenre Schotse Rock¹² bestaan de songteksten voor het grootste deel uit staande uitdrukkingen die

¹² McNatterman (2010).

makkelijk meezingbaar zijn. Voorbeelden hiervan zijn liedjes als ‘Als de thee naar koffie smaakt’ van Gruntmaster Tocus,¹³ ‘Kleine Hodelhunden’ van de oudere boyband Knevel,¹⁴ ‘E pericoloso sporgersi’ van John Bovi¹⁵ en ‘Zwaartekracht’ van Soulthrashing.¹⁶

Er zijn twee heel belangrijke bronnen waaruit deze artiesten putten: *Nieuwe Brabantse spreekwoorden, gezegden en aforismen* van Adrie Vermetten¹⁷ en *Een snor van neushaar* van O.B. Kunst.¹⁸ Het boek van Vermetten is een echte spreekwoordenverzameling, naar 16^e-eeuwse stijl, *Een snor van neushaar* is echter een dichtbundel. Deze dichtbundel is zo invloedrijk dat diverse regels eruit letterlijk en figuurlijk spreekwoordelijk zijn geworden! Omgekeerd geldt hetzelfde: Kunst heeft een aantal onbekende spreekwoorden gebruikt in zijn gedichten; hij heeft dus het kopje gewassen voor het vies was. Het is een kip / ei-situatie.

Het werd tijd dat er een nieuw spreekwoordenboek verscheen, een spreekwoordenboek dat echt up to date is, een spreekwoordenboek waar Voynich mooi niks bij is. Dat spreekwoordenboek is er nu, geschreven door

¹³ Gruntmaster Tocus (2024).

¹⁴ Knevel (2024).

¹⁵ Bovi (2024).

¹⁶ Soulthrashing (2024).

¹⁷ Vermetten (2010).

¹⁸ Kunst (2017).

Bart J.G. Bruijnen, die duidelijk iets in de vouw gelegd heeft. Met dit boek worden vingers gegeven aan plezier.

Bart J.G. Bruijnen is een schrijver die het laat regenen als het al regent; hij is een kraai met extra veren, iemand met een scherp oor. Dat oor heeft hij te luisteren gelegd in hippe bars, sportparken en andere plaatsen waar de mensen samenkomen om samen te komen. Dáár vinden de nieuwe spreekwoorden plaats, dáár spreken mensen de woorden, dáár worden aforismen gebezigd. Het resultaat heeft u nu in handen: *Uitdrukkingen van morgen en daarna* is een prachtboek bomvol spreekwoorden die direct bruikbaar zijn, want Bart J.G. Bruijnen gebruikt het juiste lettertype voor de juiste speech.¹⁹ Aan de slag ermee.

S.H. Keukenmeester bestiert een antiquariaat, en is onderwijsadviseur voor het midden- en kleinbedrijf.

¹⁹ Bruijnen (2024).

Aardnoot

Zijn pinda een aardnoot vinden, zie *pinda*

Achterkant

Alleen de achterkant van die euro is iets waard staat voor een situatie waarin slechts een klein deel van iets waardevol is, terwijl de rest als minder waardevol wordt beschouwd. Het impliceert dat het belangrijkste aspect of voordeel van iets zich aan de oppervlakte bevindt, terwijl de rest niet zo relevant of waardevol is.

Hoewel Jips boek veelbelovend leek, bleek na het lezen ervan dat alleen de achterkant van die euro iets waard was; het verhaal was teleurstellend beneden alle peil.

Bloed heeft ook een achterkant, zie *bloed*

Zijn antwoord via de achterkant van zijn wangen geven, zie *antwoord*

Actrice

Onder de actrice zijn geeft weer dat iemand zich ondergeschikt voelt aan een dominante of prominente persoon, vaak in een professionele of sociale context waarin de persoon in kwestie minder macht of invloed heeft. Het kan ook impliceren dat iemand zich ongemakkelijk voelt

bij het idee om in de schaduw van iemand anders te staan.

Hoewel Jip een bekwaam toneelschrijver was, voelde hij zich altijd onder de actrice in zijn toneelgezelschap, wiens sterrenkracht altijd de aandacht trok tijdens repetities en optredens.

Adelaar

De adelaar is galant wordt schertsend gezegd over iemand die zich krachtig, trots en majestueus denkt te gedragen, maar deze eigenschappen juist mist.

Van Jip wordt achter zijn rug om vaak gezegd dat de adelaar galant is; hij heeft werkelijk niets verfijnds, niet in zijn houding, niet in zijn taalgebruik.

Adem

Zijn adem overhoren betekent dat iemand nauwlettend of kritisch luistert naar wat de ander zegt of van plan is te zeggen, vaak met de intentie om de waarheid of de bedoelingen achter de woorden te achterhalen.

Jip luisterde zorgvuldig naar Janneke, haar adem overhorend op zoek naar aanwijzingen die konden helpen bij het krijgen van zijn gelijk.

Complimuntje, slechte adem, zie *compliment*

Adres

Zijn adres in de wind schrijven wil zeggen dat iemand geen vaste verblijfplaats heeft of voortdurend onderweg is. Het kan ook figuurlijk verwijzen naar iemand die geen stabiele situatie heeft of zich niet gebonden voelt aan een specifieke locatie.

Vroeger schreef Janneke haar adres in de wind en was ze altijd onderweg, van stad naar stad, van bed naar bed, als een nomade.

Van de kapper geen adres weten, zie *kapper*

Afronden

Afronden op hele gissen houdt in dat iets op een ruwe schatting gebaseerd is, zonder gedetailleerde precisie.

Janneke heeft haar beslissingen altijd op hele gissen afgerond, zonder echt te weten wat er precies aan de hand is.

Ambtenaar

Lachen om wat een ambtenaar met een kaasschaaf kan staat voor het idee dat iemand zeer omslachtig en inefficiënt te werk gaan, zelfs met eenvoudige taken of procedures. Dat diens benadering van handelingen is voor anderen die een meer doelmatige aanpak hebben.

*Je had Jip moeten zien stuntelen tijdens het aansluiten van zijn nieuwe printer; het was lachen om wat een ambtenaar met een kaasschaaf kan. **Het creativiteitsplan als een ambtenaar afvinken**, zie creativiteit*

Antwoord

Zijn antwoord via de achterkant van zijn wangen geven betekent dat iemand terughoudend of ontwijkend is bij het geven van een antwoord, mogelijk omdat ze niet direct willen reageren of omdat ze iets te verbergen hebben. *Janneke werd gevraagd om haar standpunt over het controversiële onderwerp toe te lichten, maar ze gaf alleen maar vage antwoorden, via de achterkant van haar wangen.*

Applaus

Applaus opsnuiven en uitsnuiten is een figuurlijke manier om aan te geven dat iemand de lof (en de kritiek) die hij ontvangt, volledig accepteert en verwerkt. Het wijst op het vermogen om met waardering en zelfreflectie om te gaan, ongeacht of het positief of negatief is.

Na de presentatie kreeg Janneke veel lof, maar ze wist het allemaal te verwerken met elegantie, alsof ze het applaus opsnoof en uitsnoot; ze bleef kalm en gefocust op haar eigen groei en ontwikkeling.

Zijn eigen handen applaus geven, zie *hand*

Augurk

Een augurk vermomd als spook houdt in dat iets of iemand er bedrieglijk angstaanjagend uitziet, maar eigenlijk onschuldig of onbeduidend is.

Het leek alsof Jip een strenge baas was, maar na een tijdje bleek hij eigenlijk een augurk vermomd als spook te zijn; hij was vriendelijk en behulpzaam.

Baard

Zijn baard droogknippen verwijst naar een situatie waarin iemand probeert zijn emoties, zorgen of spanningen te onderdrukken. Het

impliceert dat de persoon moeite heeft om zijn innerlijke gevoelens te uiten.

Ondanks de uitdagingen op het werk bleef Jip zijn baard droogknippen en liet hij zijn stress niet zien aan zijn collega's.

Een schaap een baard geven, zie *schaap*

Want een snor is ook een baard, zie *snor*

Baksteen

Een baksteen als masker hebben betekent dat iemand zijn emoties of ware gevoelens krampachtig verbergt achter een onbeweeglijk of ondoorgrondelijk gezicht. Het suggereert een gebrek aan expressie of oprechtheid in iemands uiterlijk of gedrag.

Hoewel Janneke er vrolijk uitzag tijdens het feest, leek het alsof ze een baksteen als masker had, want ze liet niets van haar ware gevoelens zien.

De dag aanstippen met een baksteen, zie *dag*

De uitdrukking **een baksteen als masker hebben** is waarschijnlijk ontstaan uit observaties van mensen die in moeilijke omstandigheden verkeren, zoals arbeiders in de bouw. Een baksteen wordt geassocieerd met stevigheid en onbuigzaamheid, en het dra-

gen ervan als een masker symboliseert mogelijk het idee van het verbergen van emoties om te kunnen omgaan met zware fysieke arbeid of stressvolle situaties.

Bankier

Een bankier toch een hand geven verwoordt het omgaan met of accepteren van een persoon of situatie waar men normaal gesproken terughoudend tegenover staat, vooral als het gaat om iemand uit een beroepsgroep of een situatie die vaak wordt geassocieerd met negatieve connotaties, zoals financiële instellingen of bankiers.

Jip is een jongeman met sterke principes en die weet wat hij wil, maar hij is daarnaast tevens netjes opgevoed; hij geeft toch een bankier een hand.

Bassin

Niet in het bassin plassen als het van jou is verwijst naar het vermijden van het verpesten of beschadigen van iets waar je zelf verantwoordelijkheid voor hebt. Het benadrukt het belang van respect en zorg voor je eigen bezittingen of situaties.

Janneke moet begrijpen dat ze niet in het bassin

moet plassen als het van haar is; als ze haar eigen bedrijf wil laten groeien, moet ze er goed voor zorgen en niet haar eigen kansen verspillen.

Been

Zijn been helemaal uitknipen beduidt het uiterste halen uit een situatie, ervaring of mogelijkheid. Het suggereert dat iemand alle beschikbare voordelen of kansen benut, alsof hij/zij het maximale probeert te halen uit een bepaalde gelegenheid.

Jip wilde zijn reiservaring maximaliseren, dus hij besloot zijn been helemaal uit te knipen en bezocht zoveel mogelijk plaatsen tijdens zijn verblijf in het buitenland.

De winter heeft al een been, zie *winter*

Meer kuit dan benen hebben, zie *kuit*

Zijn boek met maar één been gebruiken, zie *boek*

Beest

Het beest een beker voorhouden verwoordt het verleiden of uitdagen van iets gevaarlijks, potentieel destructiefs of moeilijks. Het impliceert het aanbieden van een verleiding of mogelijkheid die riskant is, maar waarvan men hoopt dat het beheerst kan worden.